

بهره‌مندی بازنشستگان شهر تهران از خدمات ویژه اوقات فراغت

علی دواتی*، اختر جمالی**

مهم‌ترین دستاورد بشر در قرن بیستم افزایش امید به زندگی بود. در ایران براساس آخرین آمار سرشماری کشور، جمعیت سال‌مندان بالای ۶۰، سال نزدیک به ۴ میلیون نفر بوده است. گروهی از این جمعیت سال‌مند، افراد شاغل در بخش دولتی بودند که اکنون به مرحله بازنشستگی رسیده‌اند. بازنشستگان در مقایسه با دیگران عموماً از وقت آزاد بیشتری برخوردارند و گذران این وقت آزاد برای آنان اگر به صورت مفید و رضایت‌بخش نباشد، عمدتاً کسالت، افسردگی و ناامیدی به دنبال خواهد داشت. بررسی چگونگی دسترسی و بهره‌مندی این قشر از جامعه به این‌گونه فعالیت‌ها، به‌منظور سامان بخشیدن به این اوقات، یک اولویت به نظر می‌رسد. به این منظور مطالعه‌ای با حضور ۳۸۴ نفر از بازنشستگان کشوری شهر تهران با استفاده از پرسش‌نامه طراحی و اجرا شد.

دسترسی به بستگان و آشنایان با ۶۵/۹ درصد، و سینما با ۹/۴ درصد، به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین فراوانی را داشت؛ این در حالی است که بهره‌مندی از این دو فعالیت به ترتیب ۷۲/۷ و ۳/۱ درصد بود. در تجزیه و تحلیل چندمتغیره بهره‌مندی از دیدار بستگان با هیچ‌کدام از فاکتورهای تحت بررسی ارتباط معنی‌داری یافت نشد. حال آن‌که بهره‌مندی از سینما با جنسیت بازنشستگان رابطه معنی‌داری داشت ($P=0/002$) به‌طوری‌که زنان بیش‌تر از سینما بهره‌مند شده بودند. در بین عوامل مختلف شغل پس از بازنشستگی، حقوق ماهیانه و مقدار فراغت طی ۲۴ ساعت بیش‌ترین ارتباط را با خدمات ویژه اوقات فراغت داشت.

* دستیار پزشکی اجتماعی دانشگاه علوم پزشکی ایران <A_davati@yahoo.com>

** استادیار گروه پزشکی اجتماعی دانشگاه علوم پزشکی ایران

علی‌رغم تمام این مسائل به نظر می‌رسد عدم برنامه‌ریزی صحیح برای زمان فراغت مهم‌ترین نقش را در این هنگام ایفا می‌کند.

کلید واژه‌ها: اوقات فراغت، بازنشستگی، بهره‌مندی

تاریخ دریافت مقاله: ۸۳/۴/۳ تاریخ پذیرش مقاله: ۸۳/۱۰/۱۵

مقدمه

اوقات فراغت را می‌توان مهم‌ترین و دلپذیرترین اوقات آحاد بشر دانست. منظور از اوقات فراغت فرصت و زمانی است که انسان مسئولیت‌پذیر هیچ‌گونه تکلیف یا کاری را عهده‌دار نیست و زمانی در اختیار اوست که با میل و انگیزه شخصی، به امر خاصی بپردازد. به دیگر سخن فراغت زمانی است که پس از به انجام رساندن کار و وظایف روزانه، باقی می‌ماند و انسان فرصت می‌یابد که در این زمان با رغبت، علاقه و انگیزه شخصی، فعالیت یا برنامه خاصی را انتخاب کند (افروز، ۱۳۷۰: ۱۳۴).

اوقات فراغت به عنوان یک پدیده فرهنگی اجتماعی که در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نیز مؤثر است، موضوع مشترک تمامی اقشار جامعه است. اوقات فراغت به سبب داشتن ویژگی‌های خاص، هم طرف توجه و عنایت دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و مسئولان امور فرهنگی، و هم روان‌شناسان و جامعه‌شناسان قرار گرفته است. در این میان نوجوانان و جوانان بیش از سایر اقشار جامعه در کانون توجه قرار گرفته‌اند، اما متأسفانه سال‌مندان و بازنشستگان، یعنی یکی از مؤثرترین گروه‌های جامعه، به فراموشی سپرده شده‌اند (کوهستانی، ۱۳۷۸).

از طرفی پیشرفت‌های بهداشتی و فن‌آوری، ساختار جمعیتی کشورها را سخت تحت تأثیر قرار داده است. سال‌مند شدن ملت‌ها یا پیر شدن جمعیت پدیده‌ای است که به علت بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی و افزایش عمر و امید به زندگی در کشورهای توسعه‌یافته بارز شده است و کشورهای در حال توسعه نیز به تدریج شاهد پیر شدن جمعیت خود هستند. پیری جمعیت تقاضاهای فراوانی برای کشورها به دنبال خواهد داشت.

بر طبق آمار و ارقام موجود، انتظار می‌رود جمعیت سالمندان جهان تا سال ۲۰۳۰ میلادی به ۱۶ درصد جمعیت جهان برسد. این در حالی است که در ایران براساس آمار آخرین سرشماری کشور، جمعیت سالمندان بالای ۶۰ سال نزدیک به ۴ میلیون نفر بوده است که ۶/۶ درصد از کل جمعیت کشور را شامل می‌شود (موسوی، ۱۳۷۹: ۲۲).

در اغلب جوامع شهری افراد ۶۰ ساله بازنشسته می‌شوند و به همین علت افراد ۶۰ ساله و بالاتر، به عنوان سالمندان یک کشور شناخته می‌شوند. در کشور ما نیز سالمندی از ۶۰ سالگی آغاز می‌شود. بازنشستگی یعنی جدا شدن فرد از نقشی که سال‌هایتمادی داشته و در قالب جدیدی درآمدن. چون سالمند معمولاً با این نقش جدید آشنایی نداشته است و عادت نکرده کارهایی را که خودش می‌خواهد انجام دهد، دچار سرگردانی و اضطراب شده و برخلاف آنچه از بازنشستگی به عنوان شروع آزادی تصور می‌کرده، خود را بیش از پیش اسیر و افسرده می‌یابد؛ که این موضوع از نظر روحی و جسمی تأثیر فراوانی بر او خواهد گذاشت. از آنجا که بازنشستگان با زمان فراغت زیادی مواجه هستند چگونگی گذران این زمان می‌تواند بر کلیه زوایای زندگی فرد سالمند تأثیر به‌سزایی بگذارد (شجری، ۱۳۷۳: ۳۳).

۱) روش پژوهش

مطالعه به شکل مقطعی (cross section) با دو جنبه توصیفی و تحلیلی در نیمه دوم سال ۸۲ انجام پذیرفت. با توجه به این که بازنشستگان شهر تهران به علل متفاوتی به سازمان بازنشستگی کشوری مراجعه می‌کنند، این سازمان به عنوان محیط پژوهش انتخاب شد و طبق روش محاسبه حجم نمونه در مطالعات مقطعی با $\alpha=0.05$, $d=0.05$, $P=0.05$ تعداد ۳۸۴ نفر از بازنشستگان واجد شرایط شهر تهران به روش غیراحتمالی مستمر موضوع مطالعه قرار گرفتند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شد که پس از طراحی اولیه و کسب نظر صاحب‌نظران و انجام پیش‌آزمون، در ۶ صفحه، ۴۰ سؤال تدوین شد که ۱۱ سؤال آن به خصوصیات فردی و خانوادگی بازنشستگان می‌پرداخت و ۲۹ سؤال میزان

دسترسی و بهره‌مندی آنان را به فعالیت‌های اوقات فراغت می‌سنجید. پرسشنامه بر روش پرسش‌گری محقق، طی ساعات و روزهای مختلف هفته تکمیل و جمع‌آوری شد. خدمات ویژه اوقات فراغت شامل ۱۴ مقوله بود: رفتن به موزه یا نمایش‌گاه، مسافرت یا گردش خارج شهر، سینما رفتن، رفتن به پارک و فضای سبز، فعالیت‌های هنری، پیاده‌روی، دیدار از اماکن مذهبی، دیدار دوستان، دیدار بستگان و یا فامیل، مطالعه کتاب، مطالعه روزنامه، تماشای تلویزیون، گوش دادن به رادیو، ورزش و نرمش بدنی؛ هم‌چنین متغیرهای مستقلی چون جنسیت، سطح تحصیلات، شغل، درآمد پس از بازنشستگی، مقدار فراغت طی ۲۴ ساعت، محل تولد، مقدار حقوق بازنشستگی و افرادی که فرد بازنشسته با آنان زندگی می‌کرده است.

ملاک بهره‌مندی، متوسط تعداد دفعات این فعالیت‌ها در جامعه ایرانی در نظر گرفته شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۲). تعریف کاربردی دسترسی، در این تحقیق عبارت بود از: در صورت ارائه خدمت به فرد منظور، او، وقت کافی، توانایی مالی و جسمانی و علاقه لازم را داشته و مشکل دوری مسافت نیز نداشته باشد.

در بخش توصیفی مطالعه از بیان نسبت به صورت درصد و در بخش تحلیلی برای بررسی و حذف اثرات مخدوش‌کنندگی و تعیین مهم‌ترین عوامل مرتبط با بهره‌مندی از لجستیک رگرسیون (Logistic Regression) استفاده شد. ضمن آن‌که متغیر سن در این مرحله به صورت کمی وارد مدل شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS بهره برده شد.

۲) یافته‌ها

بازنشستگان تحت مطالعه، بین ۶۰ تا ۱۰۲ سال سن داشتند (میانگین $65/76$ ، $SD=6/64$). ۶۶/۷ درصد شرکت‌کنندگان مذکر و ۳۳/۳ درصد مؤنث بودند. از مجموع پاسخ‌دهندگان ۲/۶ درصد بی‌سواد بودند. هم‌چنین ۲۴/۲ درصد تحصیلات ابتدایی و راهنمایی داشتند، ۳۰/۵ درصد مدرک دبیرستانی یا دیپلم داشتند، ۲۹/۴ درصد فوق‌دیپلم یا لیسانس بودند و

۱۲/۸ درصد دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس یا بالاتر بودند. بنابراین ۴۲/۲ درصد دارای تحصیلات دانش‌گاهی بودند.

۳۳/۶ درصد افراد متولد شهر تهران و ۶۶/۴ درصد متولد سایر شهرها بودند. ۶۰/۲ درصد بازنشستگان در زمان تحقیق با همسر و فرزندان زندگی می‌کردند؛ ۲۹ درصد دارای حقوق بازنشستگی بیش از ۱۵۰ هزار تومان در ماه بودند؛ ۶۵/۶ درصد طی ۲۴ ساعت بیش‌تر از ۳ ساعت اوقات فراغت داشتند؛ و نهایت این‌که ۲۹ درصد آنان پس از بازنشستگی مشغول به کار درآمدزا بودند.

جدول ۱: درصد دسترسی بازنشستگان کشوری شهر تهران به خدمات ویژه اوقات فراغت

درصد	تعداد	نوع فعالیت
۲۹/۹	۱۱۵	نمایشگاه یا موزه
۶۴/۱	۲۴۶	مسافرت
۹/۴	۳۶	سینما
۵۶/۸	۲۱۸	پارک و فضای سبز
۱۷/۷	۶۸	فعالیت هنری
۴۵/۳	۱۷۴	دیدار دوستان
۶۵/۹	۲۵۳	دیدار بستگان
۷۴/۵	۲۸۶	پیاده‌روی
۳۹/۱	۱۵۰	اماکن مذهبی
۶۲/۲	۲۳۹	مطالعه کتاب
۵۸/۳	۲۲۴	رادیو
۸۱/۳	۳۱۲	تلویزیون
۶۸/۵	۲۶۳	روزنامه و مجله
۴۵/۳	۱۷۴	ورزش و نرمش

در پاسخ به این سؤال که چند درصد بازنشستگان به خدمات ویژه اوقات فراغت دسترسی دارند (به تفکیک هر یک از خدمات)، دیدار آشنایان و بستگان با ۶۵/۹ درصد بیشترین، و سینما با ۹/۴ درصد کمترین تعداد دسترسی را در بین بازنشستگان داشتند (جدول شماره ۱)؛ و در پاسخ به این سؤال که چند درصد بازنشستگان از خدمات ویژه اوقات فراغت بهره‌مند می‌شوند (به تفکیک هر یک از خدمات)، دیدار آشنایان و بستگان با ۷۲/۷ درصد، و سینما با ۳/۱ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین تعداد بهره‌مندی را در بین بازنشستگان داشتند (جدول شماره ۲).

جدول ۲: درصد بهره‌مندی بازنشستگان کشوری شهر تهران از خدمات ویژه اوقات فراغت

درصد	تعداد	نوع فعالیت
۱۸	۶۹	نمایشگاه یا موزه
۴۶/۱	۱۷۷	مسافرت
۳/۱	۱۲	سینما
۲۸/۹	۱۱۱	پارک
۱۹/۸	۷۶	فعالیت هنری
۵۰/۸	۱۹۵	دیدار دوستان
۷۲/۷	۲۷۹	دیدار بستگان
۷۰/۱	۲۶۹	پیاده‌روی
۳۹/۸	۱۵۳	اماکن مذهبی
۳۲	۱۲۳	مطالعه کتاب
۴۰/۱	۱۵۴	مطالعه روزنامه
۴۷/۱	۱۸۱	تلویزیون
۶۱/۵	۲۳۶	رادیو
۳۸/۵	۱۴۸	ورزش

در تعیین رابطه بهره‌مندی از خدمات ویژه اوقات فراغت با هر یک از متغیرهای مستقل نتایج زیر حاصل شد:

۲-۱) موزه یا نمایشگاه

دیدار از موزه یا نمایش‌گاه با متغیرهای شغل ($P=0/044$) و سطح تحصیلات بازنشستگان ($P=0/005$) ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که در زمان پژوهش شاغل بودند و یا تحصیلات دانشگاهی داشتند از موزه یا نمایش‌گاه بیش‌تر بهره‌مند شده بودند.

۲-۲) مسافرت یا گردش خارج از شهر

مسافرت یا گردش خارج از شهر با متغیرهای شغل ($P=0/005$)، حقوق ماهیانه ($P=0/043$) و مقدار فراغت طی ۲۴ ساعت ($P=0/033$) رابطه معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که در زمان تحقیق شاغل بودند یا حقوق ماهیانه آنان بیش‌تر از ۱۵۰ هزار تومان بود و یا مقدار فراغت آنان بیش‌تر از ۳ ساعت بود، از مسافرت و گردش خارج شهر بیش‌تر بهره‌مند شده بودند.

۲-۳) سینما

سینما رفتن با جنسیت بازنشستگان ($P=0/002$) رابطه معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگان مؤنث بیش‌تر از سینما بهره‌مند شده بودند.

۲-۴) پارک و فضای سبز

بهره‌مندی از پارک و فضای سبز با شغل ($P=0/025$) و سطح تحصیلات بازنشستگان ($P=0/017$) ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که مشغول به کار نبودند و یا تحصیلات دانشگاهی داشتند بیش‌تر از دیگران از پارک و فضای سبز بهره‌مند شده بودند.

۲-۵) فعالیت‌های هنری

شرکت در فعالیت‌های هنری با مقدار فراغت بازنشستگان ($P=0/008$) و افرادی که فرد بازنشسته با آنان زندگی می‌کند ($P=0/016$) ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که بیش‌تر از ۳ ساعت فراغت طی ۲۴ ساعت داشتند و یا با همسر و فرزندان خود زندگی نمی‌کردند بیش‌تر از فعالیت‌های هنری بهره‌مند شده بودند.

۲-۶) دیدار دوستان

دیدار دوستان با جنس ($P=0/027$) و میزان حقوق بازنشستگان ($P=0/025$) و سن ($P=0/011$) بازنشستگان ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگان مؤنث و افرادی که حقوق ماهیانه‌ای بیش‌تر از ۱۵۰ هزار تومان داشتند از دیدار دوستان بیش‌تر بهره‌مند شده بودند و با افزایش هر سال سن میزان بهره‌مندی ۰/۹۵ برابر می‌شد.

۲-۷) دیدار آشنایان و بستگان

دیدار آشنایان و بستگان با هیچ‌کدام از متغیرهای مستقل رابطه معنی‌داری نداشت.

۲-۸) پیاده‌روی

پیاده‌روی کردن با مقدار فراغت در طی ۲۴ ساعت ($P=0/000$) و سن ($P=0/011$) بازنشستگان ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که شبانه‌روز بیش‌تر از ۳ ساعت فراغت داشتند بیش‌تر از پیاده‌روی بهره‌مند شده بودند و با افزایش هر سال سن مقدار بهره‌مندی ۰/۹۵ برابر می‌شد.

۲-۹) اماکن مذهبی

دیدار از اماکن مذهبی با محل تولد ($P=0/02$) و تحصیلات بازنشستگان ($P=0/005$) رابطه معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که متولد سایر شهرها بودند و یا دارای تحصیلات دانشگاهی نبودند از اماکن مذهبی بیش‌تر دیدن کرده بودند.

۲-۱۰) رادیو

گوش سپردن به رادیو با تحصیلات بازنشستگان ($P=0/04$) ارتباط معنی‌داری داشت، به طوری که بازنشستگان دارای تحصیلات دانشگاهی، از رادیو بیش‌تر استفاده کرده بودند.

۲-۱۱) تلویزیون

تماشای تلویزیون با جنس ($P=0/015$) و سن بازنشستگان ($P=0/002$) ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگان مؤنث، بیش‌تر تلویزیون تماشا کرده بودند و با افزایش سن در هر سال، استفاده از تلویزیون $0/94$ برابر می‌شد.

۲-۱۲) مطالعه کتاب

مطالعه کتاب با شغل ($P=0/038$) و مقدار فراغت شبانه‌روزی بازنشستگان ($P=0/007$) ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که آن دسته که در زمان تحقیق شاغل بودند و یا دارای تحصیلات دانشگاهی بودند و یا فراغتی بیش از ۳ ساعت داشتند، از کتاب بیش‌تر بهره‌مند شده بودند.

۲-۱۳) مطالعه مجله و روزنامه

خواندن مجله و روزنامه با حقوق ماهیانه بازنشستگان ($P=0/001$) ارتباط معنی‌داری داشت؛ به طوری که افراد دارای حقوق بالاتر از ۱۵۰ هزار تومان، از مجله و روزنامه بیش‌تر بهره‌مند شده بودند.

۲-۱۴) ورزش و نرمش بدنی

بهره‌مندی از ورزش و نرمش بدنی با سطح تحصیلات ($P=0/025$)، مقدار فراغت طی ۲۴ ساعت ($P=0/025$) و سن ($P=0/014$) رابطه معنی‌داری داشت؛ به طوری که بازنشستگانی که دارای تحصیلات دانشگاهی بودند و یا فراغتی بیش از ۳ ساعت داشتند، از ورزش و نرمش بدنی بیش‌تر بهره‌مند شده بودند، که با افزایش هر ساله سن، میزان بهره‌مندی $0/95$ برابر می‌شد.

۳) بحث و نتیجه‌گیری

به منظور جمع‌بندی بهتر اطلاعات نتایج را در همان ۱۴ مقوله جداگانه تحت بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

الف) بازنشستگانی که در زمان تحقیق شاغل بودند و یا تحصیلات دانشگاهی داشتند، از موزه یا نمایشگاه بیش‌تر بهره‌مند شده بودند. شاید بهترین علت در این باره درآمد بیش‌تر افراد شاغل باشد که از توانایی مالی بیش‌تر نیز برخوردارند؛ چرا که رفتن به موزه و نمایشگاه هزینه بالایی را می‌طلبد (چه برای خرید و چه برای تهیه بلیت ورودی). در بررسی صورت گرفته در شهر اهواز در ۱۳۷۷ نیز بیش‌ترین مانع بهره‌مندی افراد سالمند از موزه و نمایشگاه مشکل مالی ذکر شده بود (رجب‌زاده، ۱۳۷۵). در خصوص با سطح تحصیلات به نظر می‌رسد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی به ضرورت شغلی و افزایش سطح آگاهی بیش‌تر از موزه و نمایشگاه استقبال می‌کنند (عدم فرصت کافی با ۳۰ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود).

ب) بازنشستگانی که در زمان پژوهش شاغل بودند و یا حقوق ماهیانه‌ای بیش از ۱۵۰ هزار تومان داشتند و یا مقدار فراغت آنان طی ۲۴ ساعت بیش‌تر از ۳ ساعت بود، از مسافرت بیش‌تر بهره‌مند می‌شدند. از آن‌جا که سفر از مقوله‌هایی است که هزینه بالایی را می‌طلبد انتظار می‌رود بازنشستگان با درآمد بالاتر، از این خدمت بیش‌تر بهره‌مند شوند. آن‌چه در این مرحله از اهمیت بیش‌تری برخوردار بود میزان درآمد بود تا مقدار فراغت؛ چرا که نسبت شانس محاسبه شده برای مقدار فراغت، حقوق ماهیانه و شغل، به ترتیب ۱/۸-۱/۷۴ و ۲/۲ درصد بود (عدم توانایی مالی با ۲۱ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود). ج) بازنشستگان مؤث بیشتر از سینما استقبال کرده بودند. به نظر می‌رسد خانم‌ها بیش‌تر به فیلم علاقه دارند و یا فیلم‌های اکران شده بیش‌تر توجه آنان را جلب می‌کند (عدم علاقه با ۳۶ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود).

د) بازنشستگانی که شاغل نبودند بیش‌تر از پارک و فضای سبز بهره‌مند شده بودند، که علت آن را می‌توان در کمبود وقت و گرفتاری کاری دانست که باعث می‌شود افراد شاغل

کم‌تر به پارک روند. از طرفی پارک محلی برای بازنشستگان است تا دور هم جمع شوند و درباره مسائل روز با هم بحث و تبادل نظر کنند. افراد دارای تحصیلات بالاتر بیش‌تر از این امر استقبال می‌کنند (عدم فرصت کافی با ۲۲/۴ درصد بیش‌ترین منع بهره‌مندی از پارک ذکر شده بود).

ح) بازنشستگانی که بیش‌تر از ۳ ساعت فراغت داشتند در فعالیت‌های هنری بیش‌تر شرکت جسته بودند که این امر طبیعی به نظر می‌رسد؛ چرا که اگر فعالیت هنری برای کسب درآمد نباشد زمان فراغت بیش‌تری نیاز دارد. هم‌چنین بازنشستگانی که در حال حاضر با همسر و فرزندان خود زندگی می‌کنند اوقات فراغت را به نحو دیگری می‌گذرانند. یا به عبارتی در فعالیت هنری به‌منظور استفاده از اوقات فراغت به نوعی تنهایی و خلوت نیاز دارند (عدم علاقه با ۴۳/۲ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود).

و) بازنشستگان مؤنث از دیدار دوستان بیش‌تر بهره‌مند شده بودند. این رسم بین بازنشستگان خانم وجود داشت که به صورت دوره‌ای ماهیانه، از دیدار یکدیگر بهره‌مند شوند. چون همین امر مستلزم صرف هزینه است، افراد دارای حقوق بالاتر بیش‌تر به این امر می‌پرداختند؛ ضمن آن‌که تعداد زیادی از بازنشستگان بنا به اجبار از محل خدمت قدیم یا محل تولد خود دور بودند و بهره‌مندی از دیدار دوستان برای آنان هزینه بیش‌تری را طلب می‌کرد. هم‌چنین افزایش سن در بهره‌مندی از دیدار دوستان، هزینه بیش‌تری را طلب می‌کند. هم‌چنین افزایش سن با بهره‌مندی رابطه معکوس داشت، که عدم توانایی جسمانی و کمی حوصله را می‌توان مهم‌ترین عامل آن در نظر گرفت (عدم وقت کافی با ۲۲ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود).

ز) دیدار اقوام و آشنایان با هیچ‌کدام از عوامل مستقل ارتباط معنی‌داری نداشت. شاید علت این باشد که مردم جامعه ما تحت هر شرایطی به این امر اقدام می‌کنند و هیچ عاملی نمی‌تواند باعث اختلاف معنی‌داری بین گروه‌ها شود (عدم وقت کافی با ۱۷/۲ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود). هم‌چنین تحقیقات به عمل آمده در کشور کره نیز حاکی از استقبال زیاد از دیدار اقوام و آشنایان بود (kwang, 2002).

ه) بازنشستگی که بیش تر از ۳ ساعت در شبانه روز فراغت داشتند از پیاده روی بهره مند شده بودند؛ که طبیعتاً با توسعه شهرنشینی و زندگی ماشینی، کسانی می توانند به پیاده روی بپردازند که زمان آزاد بیشتری داشته باشند و افراد شاغل اگر اراده قوی نداشته باشند، در این زمینه دچار مشکل می شوند. از طرفی سن با پیاده روی رابطه معکوس دارد. چرا که با افزایش سن میزان توانایی جسمانی کم می شود و از تمایل و انجام این امر کاسته می شود (عدم فرصت کافی با ۱۱/۵ درصد بیش ترین مانع بهره مندی بود).

ط) بازنشستگی که متولد سایر شهرها بودند و یا تحصیلات دانشگاهی نداشتند بیش تر از اماکن مذهبی بهره مند شده بودند. به نظر می رسد متولدان شهرستان چون قبلاً راحت تر به اماکن مذهبی دسترسی داشتند اکنون نیز که در تهران زندگی می کنند این عادت را حفظ کرده اند. همچنین افراد تحصیل کرده شاید ترجیح می دهند به صورت انفرادی و در منزل به این امر بپردازند (عدم وقت کافی با ۳۴/۶ درصد بیش ترین مانع بهره مندی بود). ی) بازنشستگی که دارای تحصیلات دانشگاهی بودند از رادیو بیش تر استفاده کرده بودند. به نظر می رسد چون ما در این تحقیق به لحاظ استفاده از برنامه ها یا شبکه های رادیویی محدودیتی نگذاشته بودیم، علت اختلاف در سطح تحصیلات همین بوده باشد (عدم وقت کافی با ۱۷/۷ درصد بیش ترین مانع بهره مندی بود).

ک) خانم های بازنشسته بیش تر تلویزیون تماشا کرده بودند. به نظر می رسد چون خانم ها وقت بیشتری را در منزل می گذرانند یا به عبارتی بیش تر اوقات فراغت خود را در منزل سپری می کنند تلویزیون می تواند همدم مناسبی برای آنها باشد. همچنین سن با بهره مندی از تلویزیون رابطه معکوس داشت. به عبارتی به این علت که افزایش سن باعث ایجاد انواعی از ناتوانایی های جسمانی مثل کاهش بینایی، شنوایی می شود از میزان بهره مندی کاسته می شود (عدم وقت کافی با ۳۴/۷ درصد بیش ترین مانع بهره مندی بود). تحقیقات به عمل آمده در انگلیس نیز حاکی از استقبال بیش تر خانم ها از تلویزیون است (christel, 2002).

ل) بازنشستگی که در زمان تحقیق شاغل بودند و یا تحصیلات دانشگاهی داشتند

بیش‌تر از کتاب بهره‌مند شده بودند. اگر بهای کتاب را یکی از موانع بهره‌مندی در نظر بگیریم به نظر می‌رسد بازنشستگانی که در حال حاضر شاغل هستند از توانایی مالی بیش‌تری برخوردارند؛ همچنین افراد تحصیل‌کرده به ضرورت شغلی طبیعتاً بیش‌تر کتاب مطالعه می‌کنند و از مزایای آن بهره‌مند می‌شوند. از طرفی با افزایش زمان فراغت، به میزان بهره‌مندی از کتاب افزوده می‌شود و قاعدتاً شرط لازم برای بهره‌مندی نیز، داشتن زمان فراغت مناسب است (عدم وقت کافی با ۱۸ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود).

م) بازنشستگانی که حقوق ماهیانه‌ای بیش از ۱۵۰ هزار تومان داشتند از مجله و روزنامه بیش‌تر بهره‌مند شده بودند. در این‌جا بحث هزینه مطرح است: نسبت به کتاب، روزنامه یا مجله به صورت روزانه یا هفتگی چاپ می‌شود و اکثر بازنشستگان نیز به دنبال خبر خاصی در روزنامه‌ها می‌گردند و باید که از حداقل توانایی مالی برای خرید روزنامه برخوردار باشند (عدم وقت کافی با ۱۵/۴ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بود).

ن) بهره‌مندی از ورزش و نرمش بدنی با سطح تحصیلات، مقدار فراغت در ۲۴ ساعت و سن رابطه معنی‌داری داشت. به نظر می‌رسد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی از مزایای ورزش برای سلامتی بیش‌تر مطلع هستند، لذا به این امر بیش‌تر می‌پردازند. همچنین شرط لازم برای ورزش کردن داشتن شرایط جسمانی مناسب است، لذا با افزایش سن از بهره‌مندی ورزش به علت عدم توانایی‌های جسمانی کاسته می‌شود. بازنشستگانی که زمان آزاد بیش‌تری داشتند بیش‌تر ورزش می‌کردند و زمان بیش‌تری را به این امر اختصاص می‌دادند (عدم وقتی کافی و عدم توانایی جسمانی با ۲۴ درصد بیش‌ترین مانع بهره‌مندی بودند). همچنین تحقیقات در سایر کشورها نشان می‌دهد افزایش سن با ورزش رابطه معکوس دارد (Bernard, 2003).

سخن آخر این که شاید قضاوت راجع به عوامل مختلف تأثیرگذار در بهره‌مندی، تا حدودی دشوار باشد؛ چرا که بسیاری از این عوامل، از هم تأثیر می‌پذیرند. مثلاً افراد دارای حقوق ماهیانه بیش‌تر، از تحصیلات بالاتری برخوردارند و افراد شاغل، فراغت کم‌تری در اختیار دارند. ولی هدف ما این بود که این عوامل در کنار یکدیگر بررسی شوند و

تأثیرگذارترین آن‌ها مشخص شود. اکثر بازنشستگان از عدم فرصت کافی به عنوان اصلی‌ترین مانع بهره‌مندی یاد می‌کردند.

منطقی به نظر می‌رسد که عدم برنامه‌ریزی صحیح و عدم رضایت‌مندی از زندگی مهم‌ترین مشکل این قشر جامعه باشد. ما اگر می‌خواهیم بازنشستگانمان وارد مرحله یأس و ناامیدی نشوند و از تجربیات آنان در زندگی بهره‌مند شویم، باید تمهیدات خاصی برای این قشر جامعه در نظر بگیریم؛ چرا که «سالم پیر شدن چیز دیگری است».

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- ۱- افروز، غلام‌علی (۱۳۷۰). **هنگامه‌های فراغت زمینه‌ساز بهداشت روانی و بستر خلاقیت‌ها**. چاپ اول، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان آموزش و پرورش.
  - ۲- رجب‌زاده، احمد (۱۳۷۵). **مصرف کالاهای فرهنگی خانوار در اهواز**. چاپ اول، نشر آن، ۱۳۷۵.
  - ۳- شجری، ژیلا (۱۳۷۳). **نگرش بهداشتی بر مسئله سال‌مندان**. چاپ اول، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
  - ۴- کوهستانی، حسین‌علی؛ خلیل‌زاده، علی‌اصغر (۱۳۸۷). **پژوهش در اوقات فراغت و راه‌های بهره‌وری از آن**. چاپ اول، مشهد: نشر تیهو.
  - ۵- مرکز آمار ایران (۱۳۸۲). **آمارگیری از ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی خانوار**. دفتر انتشارات و اطلاع‌رسانی.
  - ۶- موسوی، نجم‌السادات؛ قاسمی، سیما (۱۳۷۹). **راهنمای سلامتی برای سال‌مندان**. چاپ اول، تهران: انتشارات صدر.
- 7- Bernard, Casey (2003). **"Comparing time"**. IATUR conference 2003, VAB Brussels 17-19 September.
  - 8- Christel, Aliaga., Karin, Winqrist (2003). **"How women and men spend their time"**. Statistics in focus. Theme 3.12.
  - 9- Kwang, Yung Choo, (2002). **"Korean people leisure time change during 1981-2000"** presented at IATUR Conference 2002. Oct. 15-18 Lisbon, Portugal.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی